

Kritická práce s pramenem

Jak jsme se již zmínili, kritické zkoumání pramenů je základní metodou vědecké práce. Jakýkoliv přístup k novému prameni nás vybízí k dvojí práci:

1/ jeho studiu

2/ následnému odhadnutí jeho informační hodnoty.

Primární pramen¹ podrobíme kritickému pohledu tím, že zjišťujeme jeho důvěryhodnost, dobu vzniku a okolnosti vzniku a autorství. V praxi badatele v archivech se velice často setkáme s pramenem, jehož údaje jsou pro nás nedostatečné, koncepty různých projektů nejsou datovány ani podepsány, v korespondenci se mísí např. ironie s informacemi tzv. "mezi řádky" a pro nás nečitelné odkazy na situace, o nichž byly obě strany korespondence informovány, atd. Kritická práce s prameny je tedy prací náročnou, vyžadující trpělivost, jistý typ talentu a množství péle. Badatel musí o okolnostech vzniku dokumentů zjišťovat informace z dalších zdrojů, porovnávat různé verze dokumentů, být zevrubně informován o historických událostech, sbírat další pomocné informace o autorech a adresátech textů atd., atd.

Relativně velmi často se v primárních (a samozřejmě také sekundárních) pramenech, zejména z období totalitní moci (v českém prostředí tedy období Protektorátu Čechy a Morava a Československa v letech 1948–1989), setkáváme se systematickým a účelovým zkreslováním informací nebo jejich záměrných zamlčováním. Tato skutečnost souvisí také s často pochybným morálním profilem autorů dokumentů a /nebo skutečností, že pracovali často pod velkým psychickým tlakem. Je také dobré si také při studiu podobných pramenů uvědomovat, že písemná korespondence byla v úředním styku často použita až ve chvíli, kdy selhala jiná forma dohody (telefon, jednání atd.), tedy ve chvíli sporu a napětí. Korespondence, která vzniká v takovýchto vyhrocených situacích, podobně jako doklady o smířcích jednáních, soudních přích apod., je většinou velice zavádějící. Např. když žalující strana i obžalovávaná strana vytváří argumenty obžaloby a obhajoby, které jsou jednostranné. Přijímat tyto prameny bez kritického odstupu by bylo pravděpodobně neprofesionální. Extremním případem nehodnověrného dokumentu je záměrné falsum (častým, byť dodnes nejistým falzem jsou Rukopisy zelenohorský a královédvorský; ve 20. století se můžeme setkat např. s falšovanými zápisy v matrikách u osob židovského původu apod.).

Práce se **sekundární literaturou** si žádá poněkud jiný přístup k otázce hodnověrnosti. V tomto případě až na výjimky (ale pozor, v obdobích totalit jsou vlastně velmi časté) odpadá otázka určení autora a doby vzniku dokumentu. Na badatele je kladem požadavek adekvátně posoudit hodnověrnost pramene a popřípadě také okolnosti jeho vzniku. Relativně nejsnadnější práci máme ve chvíli, kdy je pramenem vědecká publikace - pramen je pramenem profesionálním, pokud přehledně odkazuje na použitou literaturu, odlišuje informace získané od nových poznatků a po obsahové stránce je zajímavý, věcný a výstižný. V případě článků v neoborném tisku se situace výrazně komplikuje, protože někdy není k dispozici zdroj informací (poznámkový aparát, soupis pramenů apod.). V takovém případě je možné hodnověrnost informace posoudit většinou až z pomocných

informací – okolností vzniku článku, hodnověrnost autora a periodika apod. Také v rámci sekundární literatury hraje výraznou roli politická situace, ve které je pramene zveřejněn. Pokud neexistuje plná svoboda slova, nemůžeme původní text považovat za plně hodnověrný. Do vzniku takového textu zasahuje řada okolností: autocensura, oficiální censura, propagandistické důvody vzniku textu, politické machinace a tlak na autora atd.

Jak tedy **kriticky zpracovat informace** v pramene do vědecké práce? Vhodné je v textu např. opakovaně reflektovat nedostatek pramenných informací, zdůrazňovat že se v tom či onom případě jedná pouze o hypotézu, upozorňovat na možnou nehodnověrnost předkládaného pramene apod. Čtenář na rozdíl od nás nevěnoval výzkumu svůj čas a je velmi jednoduché ho zamlčením těchto faktů zmást. Náš text bude mít sice možná komplikovanější strukturu a neposkytne čtenáři plnou katarzi z nového poznání, v celku ale bude působit etičtěji, profesionálněji a vědečtěji.ⁱⁱ

Při psaní textu (nejen) o filmové historii bychom měli mít stále na mysli, že neodkrýváme historickou pravdu, ale pouze vytváříme její autorský konstrukt. Pokora v této oblasti je velmi důležitá a odlišuje moderního profesionála od předchozích generací filmových nadšenců a dnešních generací populárních publicistů – historiků amatérů.

Vzpomínky, memoáry, orální historie

Samostatnou kapitolou primárních a sekundárních pramenů jsou **vzpomínky pamětníků a memoárová literatura**. Vždy, když s tímto pramenem pracujeme, je dobré vnímat jeho zákonitou nedostatečnou hodnověrnost. Vždyť všichni víme, že lidská paměť je fantastická, ale naprosto nedokonalá. V tomto typu pramenů se s informacemi, které se neslučují či zcela odporují historickým faktům, setkáváme zcela běžně. Vzpomínky pamětníků je tedy vhodné využít v případě nedostatku dalších pramenů pro výzkum a až na posledním místě po prozkoumání ostatních podkladů.

Vzpomínky hrají ovšem velkou roli v případě úzce metodologicky zaměřeného a systematického výzkumu v oblasti **orální historie**, v tématech, kde užití pamětníků nachází zcela jasné odůvodnění. Způsob tvorby bibliografického záznamu pramenu orální historie naleznete v oddílu **Pravidla bibliografické citace pro katedru filmových studií**. Další informace o metodě orální historie a odkaz na seznam odborné literatury naleznete na stránkách **Centra orální historie ÚSD AV ČR** (http://www.coh.usd.cas.cz/pages_cz/centrum.htm).

Internet

V poslední době se stále užívanějším sekundárním pramenem stává **internet**. Na internetu nalezneme obrovská množství informací, které můžeme úspěšně využít pro práci v oboru filmové vědy: filmografické databáze, filmy k volnému stažení, plné bibliografické záznamy knih, soupisy archivních fondů, řadu aktuálních informací o filmových institucích, filmovém průmyslu, distribuci a expoalataci filmů, knihovny textů o filmové teorii a historii, články v internetových periodících, příspěvky v diskusních fórech atd. atd.

Vědec by mít od počátku práce s internetem na mysli kritický přístup a vnímat rozdíl mezi profesionálními internetovými projekty a neprofesionálním, spontánním sběrem dat. Např. pokud využijeme filmovou databázi imdb.com, měli bychom si být vědomi toho, že řada dat ve filmografických záznamech (roky premiér filmů, transliterace jmen, zahraniční distribuční názvy, úplnost záznamu) je často nepřesná. Naopak spolehnout se většinou můžeme na internetové projekty výzkumných (např. filmografické informace na portálu filmportal.de), archivních (např. přehled archivních fondů na webu Spolkového archivu Berlín), či oficiálních svazových (např. web Unie filmových distributorů) institucí. Podobným způsobem je dobré odlišovat relevantnost článků, resp. periodik na internetu. Samostatnou kapitolu tvoří původně neinternetové zdroje, které jsou na internetu sekundárně zveřejněny (např. texty na books.google.com, filmové knihovny apod.). V tomto případě posuzujeme věrohodnost pramene jako u původního zdroje s tím, že se zaměříme také na úplnost jeho internetové verze.

Způsob tvorby bibliografického záznamu pramene z internetu naleznete v oddílu **Pravidla bibliografické citace pro katedru filmových studií.**

ⁱ Více k tématu ve studii: Josef Petráň, Kritika a interpretace pramenů. In Miroslav Hroch a kol., *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN 1985, s. 168-175.

ⁱⁱ Srov.: Umberto Eco, *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Vobotia 1997, s. 224-229.